

עורכים: פאול ריבלין, יצחק גל ע' עורך: ברנדון פרידמן, מורן לבנוני

כרך 5, גיליון 3, מרץ 2015

משחק ההאשמות – חלק ב'

פאול ריבלין

במהדורת החודש שעבר של אקתצאדי, הוצגה חוסר נכונותם של מומחים למזרח תיכון להיעזר במדעי החברה ולהסביר חלק מהפגמים שמתגלים במחקר העכשווי של האזור, כמו גם את חוסר הדיוק הבולט במאמרו של חואן קול (Juan Cole). לפי טימור קוראן (Timur Kuran) חקר המזרח התיכון נשען ברובו, באופן מסורתי, על מדעי הרוח וזנח את השימוש במדעי החברה, משמעו של דבר הוא כי מורגש חסרוננו של מחקר רב ערך, וכתוצאה מכך, נראית חוסר עקביות במחקר המזרח התיכון ונתונים קיימים נמצאים ללא שימוש.

ישנן סיבות טובות מדוע נמנעים חוקרי המזרח התיכון מחדירה לא מבוקרת של רעיונות שפותחו בדיסציפלינות המובלות על ידי חוקרים שהידע שלהם אודות המזרח התיכון הוא רדוד. הפרדיגמה המוכרת בעולם – תיאורית המודרניות של אמצע המאה ה-20 – שלפיה תיעוש ופיתוח כלכלי מובילים באופן ישיר לשינויים חברתיים ופוליטיים חיוביים, הוכחה כבר כלא מדויקת בשל אי-התייחסותה לתפקיד הדת במשוואה (הדוגמא הבולטת ביותר היא ספרו של דניאל לרנר משנת 1958 *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*). היסטוריונים מוקדמים יותר של המזרח התיכון, שתיארו את ההיסטוריה הפוליטית של מזרח התיכון כסדרה אחת של משטרים רודניים, פסחו על גוונים שונים בעלי חשיבות, וגם על ראיות לשינויים מבניים. קוראן היה זה שציין את הצורך להבדיל בין סקפטיות אינטלקטואלית, זו הדרושה בכל מחקר משמעותית, לבין השמטה עיוורת של עבודות חשובות, כזו היכולה לגרום לקיבעון.

לעיתים נובע אי השימוש במדעי החברה, מכוונה להימנע מגישות אוריינטליסטיות ואירו-צנטרליסטיות, או מדעות קדומות אחרות. סיבה נוספת היא הטענה כי מדעי החברה יוצרים תיאוריות שאינן מגובות בנתונים. למרות שגישות אלה מונעות הכללות ואי דיוקים במחקר, הנזק שבאי הכללתם הינו רב על התועלת שבכך. אי שימוש זה מצמצם קבוצה שלמה של יכולות מועילות, מצמצם את השאלות הנשאלות

ואת הרמזים אחריהם ניתן לעקוב. בנוסף, מחזקת תופעה זו את הפרדתם של מחקרי המזרח התיכון ממדעי החברה, ומחליש את המחקר על האזור כמו גם את הידע הכללי.

הרצון להימנע מדעה קדומה אוריינטליסטית גרמה להימנעות מביקורתיות, מלבד במצב שבו הקדים המזרח התיכון את אירופה, כמו בחקלאות וביצירתיות מדעית במהלך ימי הביניים, בשל כך, נמנעו חוקרי המזרח התיכון מלציין מגרעות ולא הסבירו את הסיבות להן, שיטה זו הובילה חוקרים גם להימנע מהשוואה בין אזורים שונים ובין תקופות זמן שונות, בכדי להימנע מלציין חולשות לכאורה, במקום ובזמן מסוים על מנת לא לפגוע בציוויליזציה שלמה. (ראה אצל טימור קוראן. סינרגיה בין היסטוריה כלכלית של המזרח התיכון ומדעי חברה אנליטיים, [Synergies between Middle East Economic International Journal of Middle East Studies. History and the Analytic Social Sciences](#) (Vo.44. Issue 03, August 2012).

מה יכולים לספר לנו היסטוריונים והיסטוריונים כלכליים על האזור? במילים ספורות, הרבה מאוד, למרות שמסיבות של מקום רק תקצירי מחקרים יוכלו להיכנס לחיבור זה. הספרות אודות האימפריה האסלאמית הינה מוגבלת למרות שקיימים מספר לא מבוטל של מקורות אודות ההישגים של החקלאות הערבית ופיתוחים מדעיים במהלך תור הזהב הערבי. (לדוגמא אנדרו מ. ווטסון. Andrew M. Watson. *The Arab Agricultural Revolution and Its Diffusion*, pp 700–1100. *The Journal of Economic History*. Vol. 34, Issue 01, March 1974).

יש בנמצא יותר ספרות אודות המורשת של האימפריה העת'מאנית. למרות שאין הסכמה מלאה, הרי שמספר ממצאים מרכזיים הינם די ברורים. האזור חווה פיתוח כלכלי איטי יותר מאשר זה שזכתה לו אירופה המרכזית והמערבית באותו זמן, עם פריצתה של המהפכה התעשייתית, ופער זה התרחב הזמן.

מדוע כך קרה? חוקרים שונים האשימו את האסלאם בעוד שאחרים טענו שמערכת החוק האסלאמית היא המעכבת, היו כאלה שסימנו את תפקיד המערכת הפוליטית.

קוראן מראה כי מוסדות הקיימים במזרח התיכון, כולל אלה שמושרשים היטב באסלאם, חסמו שלא ככוונה מעבר לכלכלה מודרנית יותר. חסמים אלה, קיימים בחוקי הירושה המסלמיים, שהיסודות השוויוניים שבהם מנעו צבירת נכסים. האינדיבידואליזם הבוטה של החוק האסלאמי חסר את תפיסת השיתוף. השיתוף מגן אל היחיד מפני ההידרשות לחוק, מעודד פיתוח של מסחר ותעשייה. העדרה של השיתופיות עיכב פיתוח ארגוני ותרם לקיבוע חולשתה של החברה האזרחית. לבסוף, מוסד ההקדש, הווקף, מעין קרן אסלאמית, נעלה מגוון רחב של משאבים בתוך מסגרת חסרת גמישות ומסגרת שפסקה מלתפקד במהלך הזמן.

אף לא אחד מהמוסדות הכלכליים שצוינו לעיל היוו גורם מעכב או שגרמו לפגיעה בפעילות כלכלית בזמן הקמתם, למרות זאת, הן הפכו למכשול כלכלי ושמרו על כוחם במהלך התקופה הארוכה בה מערב אירופה תפסה את ההובלה בפיתוח מכשירים כלכליים מודרניים. (ראו אצל טימור קוראן. Timur

Kuran. *The Long Divergence: How Islamic Law Held Back the Middle East*.
(Princeton University Press, 2012).

אבנר גריף (Avner Greif), שהשווה בין הביצועים הכלכליים של סוחרים מאירופה לעומת אלה של המזרח התיכון במהלך ימי הביניים, מצא כי התרבות המסחרית האירופית עודדה מסחר לא אישי, בעוד שזו המזרח התיכונית העדיפה מסחר בין בני המשפחה המורחבת ובני אותה עדה או קבוצה. שתי שיטות אלה התמודדו ביניהן ולבסוף גברה האירופית על פני זו המזרח תיכונית. הסדר החברתי המזרח תיכוני של ימי הביניים נראה כחברה שיתופית מודרנית בעוד שזו האירופאית נראה כחברה אינדיבידואליסטית בת ימינו. גריף, בהשתמשו בדוגמה של החברה היהודית שספגה ערכים אסלאמיים בארצות האסלאם בימי הביניים, קבע כי הם התייחסו זה לזה בלויאליות כבני אותה קהילה. המחויבות ההדדית שלהם כ"אומה" הייתה גבוהה וחברותם באומה זו קבעה כי קיימת אחריות הדדית, העובדה שקבוצה זו של יהודים היגרו מעיראק לתוניסיה רק חיזקה מחויבות זו. הם "שימרו קשרים חברתיים שאפשרו זרימת מידע ושמירה על שיווי משקל שיתופי". תרבות שיתוף זו עודדה עסקים בתוך הקשרים החברתיים הקיימים. סוחרים המזרח התיכון דאגו לשותף מידע על מנת לשמר את הקשרים המסחריים. הדאגה המרכזית הייתה לגלות האם אחד מהם משמש כמתווך ופועל מאחורי גבו של האחר ובכך גורם לו להפסדים כספיים. עצם הידיעה כי אם יפעלו בחוסר הגינות הם יוקעו בקהילתם, יצרה מניע חזק לפעול באופן הגון. פעילות מסחרית הוגנת הייתה אם כן צורה להישאר בעסקים בכלל, כיוון שלרוב לא היה משתלם לרמות.

סוחרים גנואה שימשו כמקרה בוחן בעבודתו של גריף לסוחרים הנוצרים באירופה. תרבות המסחר שלהם היא תרבות אינדיבידואליסטית והם השתדלו להשאיר את קשריהם העסקיים בצל עד כמה שניתן. הם לא הגבילו את זהות נציגיהם לחברי משפחה בלבד או לכאלה אשר מצויים בקשרים אישיים איתם. בהעדרו של מנגנון המבטיח את הדיווח על התנהגות בלתי תקינה של הנציג, הם נאלצו לייצר שיטת אכיפה שאינה מבוססת על היכרות אישית ובבסיסה הייתה מושתתת על שיטה משפטית. שיטה זו הוכיחה עצמה במשך הזמן כמרכיב חשוב בפיתוח המסחר והכלכלה. הבדלי הערכים בין הסוחרים האירופים למזרח תיכוניים קבעו את התפתחותם של מוסדות מסחריים והשפיעו בכך על ההתפתחות הכלכלית למשך מאות שנים. כיצד הבדלים בין תרבויות שונות מתבטאים בשיטות מסחר שונות? מלבד מערכת משפטית שהוזכרה לעיל, בני גנואה פיתחו את שיטת שטר-המטען כשיטה לתיעוד של התחייבות והעברת כספים, שיטה זו לא הייתה מצויה בידי סוחרים המזרח התיכון. לסוחרים גנואה, יותר מסוחרים המזרח התיכון, הייתה יכולת התקדמות ושיפור, ויכולת טובה לקיים חלוקת עבודה ולפתח מערכת חוקים. למהלכים שכאלה שהתנהלו באירופה הייתה השפעה כלכלית מרחיקת לכת וארוכת טווח. מערכת האמון יצרה מוסדות אשר אפשרו צמיחה כלכלית אל אף שהעדר מוסדות שכאלה, או חולשתם, גרם לבעיות במזרח התיכון. (ראה: Avner Greif, *Institutions and the Path to the Modern Economy*, Cambridge University Press, 2006).

חוקרים אחרים שמו דגש בשאלת ההתפתחות הכלכלית יותר על התהליך הפוליטי. השליטים העת'מאנים ראו בסקטור הפרטי כמקור הכנסה אך מנעו ממנו להתפתח ולהוות מרכז כוח. סבקט פאמוק (Sevket Pamuk) קבע כי למרות שינויים חוקתיים שהתהוו באימפריה העת'מאנית, הכוח הפוליטי נשאר מרוכז ברובו בידי הסולטאן. המגזר הפרטי לא זכה לייצוג הולם בבית המשפט או בממשל המרכזי. (ראה: Sevket Pamuk, "Political Power and Institutional Change: Lessons from the Middle East," *(Economic History of Developing Regions 27: Supplement 1, 2012)*.)

אריק ג'ונס (Eric Jones) ציין את היתרונות של שבמערכות שלטון מבוזרות כפי שהתקיימו באירופה לעומת מערכת השלטון הצנטרליסטית שהתקיימה באימפריה העת'מאנית. על-פי ג'ונס, הצמיחה כלכלית האינטנסיבית באירופה חבה את עצמה בעיקר לאווירה הפוליטית הליברלית של אותו זמן. שלא כמו במשטרים האימפריאליים של סין, הודו ובעולם האסלאם, בארצות אירופה בראשית התקופה המודרנית, המדינה לא שאבה אליה את הממון שנרכש בזעת אפם של סוחרים ויזמים. בעוד שבאירופה לא עודדו בהכרח גישה קפיטליסטית, הם לפחות נמנעו מלרמוס אותו, טוען ג'ונס. (Eric Jones, *The Europe Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia*, Cambridge University Press, 1981 .)

ליזה בליידס (Lisa Blaydes) ואריק צ'יני (Eric Chaney) עקבו אחר השונות הקיימת במשך תקופת שלטונם של שליטים בין אירופה ועולם האסלאם בתחילת ימי הביניים. בעוד שתקופת שלטונם של מלכים באירופה המערבית ובעולם האסלאם הייתה דומה במהלך המאה השמינית לספירה, הרי מלכים נוצרים האריכו חיים ממלכים מוסלמים ככל שחלף הזמן. חוקרים אלה טענו, ואף הביאו הוכחות לכך, שאופן ההתנהלות המרוסן יותר שהתפתח באירופה המערבית יצר יציבות פוליטית.

בעוד שהמשטר הפיאודלי היווה בסיס לגיוס כוח צבאי, סולטאנים מוסלמים נשענו יותר על ממלכים – עבדים במשרה צבאית שייבאו מארצות לא מוסלמיות. הסתמכות על יחידות ממלוכיות הקטין את כוחם של אצילים מקומיים אל מול הסולטאן, ודחק הצידה יחסי יריבות פוליטית בין השליט והאליטה המקומית. הם טענו כי התבססות החברה המוסלמית על ממלכים במקום על אליטות מקומיות כמקור להנהגה צבאית יכולים להסביר את המהפכה המהוללת שצמחה באנגליה אך לא במצרים. (Lisa Blaydes and Eric Chaney, "The Feudal Revolution and Europe's Rise: Political Divergence of the Christian West and the Muslim World before 1500 CE," *American Political Science* (Review 107: 1, February 2013).

נושא נוסף שנחקר הוא הסיבות לפיגור הטכנולוגי. למרות שהעת'מאנים מיהרו לאמץ חידושים טכנולוגיים בצבא, ההוצאה לאור של הספר המודפס הראשון בערבית אושרה רק כשלוש מאות שנה לאחר המצאת הדפוס. מאתין כוסגל (Metin Cosgel) תומאס מיכלי (Thomas Miceli) וג'ארד רובין (Jared Rubin) מסבירים את הגישות השונות לטכנולוגיה תוך שימוש במונחים מתחום הכלכלה

הפוליטית. גישה זו מעמידה במרכז את הלגיטימציה של היחסים בין השליט לבין הגופים הצבאיים והדתיים.

העת'מאנים הסכימו לכניסת חידושים טכנולוגים דוגמת אבק השריפה והרובים כיוון שהיה בהם פוטנציאל רווח לשליט למול איום צפוי של הפיכה נגדו, אולם שללו את מכונת הדפוס בשל האפשרות בפחות בכוחו של השליט על ידי פגיעה בלגיטימיות הניתנת לו על ידי מוסדות הדת, והגברת הייתכנות של מהפכה נגדו. (Metin Cosgel, Thomas Miceli and Jared Rubin Political Legitimacy and Technology Adoption," *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 168:3, (September 2012).

דרון אכמוגלו (Daron Acemoglu) וג'ימס רובינסון (James Robinson) עמדו על חשיבותם של המוסדות להתפתחות כלכלית והציגו השפעה זו בבהירות בהקשר של קוריאה. בקוריאה שהיא מדינה הומוגנית מאוד, צפון קוריאה הינו אחד האזורים העניים בעולם, בעוד שדרום קוריאה הינו אחד העשירים בו. דרום קוריאה הקימה כלכלה של תמרוץ. כלכלה זו מתגמלת חדשנות ומעודדת מעורבות כלכלית. הצלחה כלכלית זו מתמשכת כיוון שהממשלה היא בת-שיח מול האזרח בתחום הכלכלי באופן גורף. ההבדל בין הצפון לדרום הוא בפוליטיקה המשגרת את הכלכלות שלהן בנתיבים שונים לחלוטין. הפוליטיקה הכלכלית בדרום קוריאה היא מכילה, קיימים תמריצים לעבוד ולשפר את רמת החיים. בצפון, מהצד השני, המערכת היא מדירה, אלו החסרים קשרים אישיים או פוליטיים נגזר עליהם להישאר במצב חסר תוחלת. אם נחזור למזרח התיכון, חוקרים אלה קובעים כי הסיבה שהשינויים הכלכליים אירעו באנגליה ולא באימפריה העת'מנית היא כי זו האחרונה לקתה מבנה פוליטי מרחיק, רודני וכלכלה היוצרת הדרה. (Daron Acemoglu and James Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, Crown Publishers, 2012).

שליטה פוליטית יכולה לייצר שינוי גם ללא שינויים מבניים ורפורמות. טענה זו נבחנה, כידוע, על ידי דיפאק לאל (Deepak Lal) כאשר הסביר את קיומה המתמשך של אלפי שנות שיטת הקאסטות בהודו, עד עצם המאה ה-20. בני ההינדו ניסו בעבר להתגבר על סדרה של בעיות חברתיות וכלכליות כרוניות באמצעות שיטה ייחודית – שיטת הקאסטות. היווצרותה של שיטה זו כרוך במחסור חמור בכוח אדם, מחסור שנמשך במהלך רוב ההיסטוריה ההודית מאז. השיטה פותחה כדי למנוע בריחה של ידיים עובדות מענפי החקלאות לעבר שירות בצבא או לצורך מטרות אחרות. שיטה זו מנעה מאנשים אפשרות לעזוב את כפרם או לשנות מקצוע. בגלל, ואולי למרות, שהודו הייתה מפוצלת במספר רב של מאבקים צבאיים, הייתה שיטת הקאסטות גורם מייצב חיוני שאפשרה מספיק כוח אדם בייצור החקלאי. בתנאי מזג האוויר הקשים שהכתיב משטר המונסונים, החקלאות נשארה יציבה בכל הודו למרות מוראות המלחמה (Deepak Lal, *Hindu Equilibrium*, Oxford University Press, 2005). דבר דומה קרה במזרח התיכון כשהאזור עבר שינויים פוליטיים ולמרות זאת נשאר הממשל צנטרליסטי. העת'מאנים, שהוחלפו במאה העשרים בשליטם מערביים ולאט לאט זכו מדינות ערביות בעצמאות. חוקר הפוליטיקה נזיה איובי

(Nazih Ayubi) ציין דמיון בין המשטרים הפוליטיים הערביים לבין אלה שקדמו לו. הוא קבע כי המדינה הערבית הייתה חזקה וכפתה עצמה על חברות מוחלשות, אולם, הוא הוסיף, שלושה גורמים המשולבים ביניהם, מגבירים את יכולת המדינה לפיקוח חברתי. הגורם הראשון היה אינטרס נרחב נגד ליברליזציה פוליטית כלכלית. הגורם השני נטייה תרבותית קבועה לכיוון של אוטוקרטיה. הנושא השלישי הוא חוסר רצון לקיים שינויי העלולים לגרום לדרישה לחלוקה מחדש של הכוח הפוליטי ומשאבי הכלכלה. (Nazih Ayubi, *Over-stating the Arab State: Politics and Society in the Middle East*, I.B. Tauris, 1996).

תוצאותיהן של שתי שיטות כלכליות שאומצו על ידי שתי מדינות יורשות של האימפריה העת'מאנית, מצרים ותורכיה, נבחנו על ידי הכלכלן בנט הנסן (Bent Hansen). מחקרו זה יכול להיות רב ערך לדיוננו כיוון שהוא מכסה את התקופה מקבלת העצמאות של תורכיה בשנת 1920 (כך לגבי תורכיה ובאופן חלקי לגבי מצרים) ועד תחילת 1980. ספר זה הינו יוצא דופן גם כיוון שהוא משלב כלכלה פוליטית וניתוח כלכלי של שתי מדינות שהיוו חלק משמעותי מהמורשת העת'מאנית. במילים אחרות, הוא לוקח בחשבון את המרכיב המבני ומספק ניתוח כמותי של מרכיב זה. הנסן שהיה אקלקטי במחקרו, שילב בו מכשירים אנליטיים וקבע:

"סטריאוטיפים קיצוניים של מאבק מעמדי, ניאו-קולוניאליזם ותלותיות לא היו נדרשים בכדי להבין את ההתפתחויות. מן הצד השני, פרדיגמות הכלכלה הפוליטית ה"חדשה" מסייעת להבין אותן, במונחים של שינויים פוליטיים, פרטים אודות הפוליטיקה במהלך הדמוקרטיה במצרים שבין 1923 ל-1952 ובתורכיה מאז 1950 (עם הפסקה קצרה של משטר צבאי). באשר לתהליכים בתקופת הדיקטטורות במצרים שלאחר 1952 בתקופת שלטון נאצר, סאדאת ומברכ ובתורכיה שלפני 1950 תחת שלטון אתתורכ והכאמליסטים, השימוש במונחי הכלכלה ה"חדשה" הינם שימושיים פחות. בעוד שהכלכלה הפוליטית של הדיקטטורה והממשל הצבאי בתורכיה יכולה להיות מתוארת באופן הטוב ביותר כנאורה, ואפורופוסית אפלטונית, באשר למצרים, הייתה זו תערובת של שלטון טורפני ריכוזי מבחינה חברתית, תערובת המאפיינת דיקטטורה חלשה שבה אליטה המגנה על עצמה נדחפת למאמצי הישרדות כדי להשקיט את העם. מלכתחילה, מאפיין הן את מצרים והן את תורכיה גידול מאוזן של הסקטורים השונים, אולם גם הבחירה איך ליישם אסטרטגית פיתוח, וגם המערך הארגוני בשתי המדינות, הושפע כמובן מהתפיסה האידיאולוגית של האליטות הלאומיות של המנהיג". (Bent Hansen, *The Political Economy of Poverty, Equity and Growth: Egypt and Turkey*, Oxford University Press, 1991).

מה, אם כן, ניתן להסיק ממחקר זה? האנליזה הכלכלית מציעה כי הבעיות שעומדות מול מדינות המזרח התיכון מקורן הוא פנימי במזרח התיכון עצמו. חלקים אחרים בעולם נושאים על גבם מורשת שלילית אף

הם, מורשת של סבל מקולוניאליזם אולם לאחר קבלת העצמאות חדלו להאשים גורמים חיצוניים
בבעיותיהם שלהם והמשיכו בתהליכי הפיתוח.

חוסר הרצון של רבים באזור ושל חוקרים מחוצה לו להכיר בגורמים מקומיים פנימיים, הייה נושא
שהעסיק את צ'רלס עיסאווי (Charles Issawi), זקן החוקרים של ההיסטוריה הכלכלית של המזרח
התיכון, עוד לפני חמישים שנה. הונאה עצמית זו עוררה אותו לכתוב בשנת 1958 חיבור שכותרתו "נהר
של אש, סיפור של אזהרה" ("The River and the Fire: A Cautionary Tale"). הסיפור מתאר את
תושבי "ער" אשר התרגלו להגן על עצמם מפני זעמו של הנהר, וכאשר עמדו מול איום האש רובם לא
הצליחו להתמודד עם האיום שזו יצרה (פורסם לראשונה ב-Adab, בשנת 1962 ולאחר מכן, Charles
(Issawi, *The Arab World's Legacy*, Darwin Press, 1981).

בהקשר שונה אך בכל זאת קשור, דיבר לאחרונה המשורר הסורי אדוניס אודות הסכנות שבהתעלמות
מהמציאות והשלכותיה:

"המודרניות שלנו כבר מאחורינו. האופן היחיד לשוב אליה הוא לשוב לנתיב של
החשיבה המקורי שלנו. המשוררים המוכשרים ביותר שעברו משפה של העיר
ועיצבו את השפה המתאימה לחיי המטרופולין, כמו אבו נוואס, או אלה שבנו מחדש
את הפואטיקה של השפה הערבית, דוגמת אבו תמאם, ופרשו מחדש את מורשת הדת
והמורשת החברתית, כמו אל מעארי, כולם פעלו בימיו הראשונים של האסלאם.
השאלה מדוע הושגו הישגים אלה בעבר ולא בימינו אלה היא השאלה המאתגרת
אותנו..."

"הקיצונים המיוצגים בדאע"ש וג'בהת אל-נצרה לא נפלו עלינו מהשמים, הם המשך
ותוצאה של היסטוריה אסלאמית ארוכה. מלחמות ערבים בערבים מעולם לא חדלו
במשך ארבע-עשרה המאות האחרונות, מאז הקמתה של המדינה האסלאמית
הראשונה, זו שנבנתה על אלימות והדרת האחר. הטרור בימינו הוא רק המשכה של
היסטוריה ארוכה של טרור השייכת לנו".

"...אנו נעדרים חשיבה ביקורתית והגינות פנימית. הערבי הוא תמיד צודק, הוא קיים,
גדל ומת ואיננו טועה. הוא חף מכל חטא, האחר הוא זה שלעולם טועה, המהפכה
האמיתית צריכה שתהיה ראשית בביתנו פנימה, ואז נוכל לדעת כיצד להתמודד מול
העולם ומול האחר".

"... הזרם המרכזי של התרבות הערבית אינו מלמד כלום מלבד שקר, צביעות, וחוסר
אמינות. צנזורה הינה חלק בלתי-נפרד של התרבות הערבית, לא רק זו המוטלת על-
ידי השלטונות. זהו אך חלק קטן מתוך צנזורה פוליטית וחברתית רחבה. אינני יכול
להביע את כל מה שאני חושב, אפילו לא לעצמי".

כדי לצפות בשאר פירוסי "איקתיצאדי" ניתן לפנות לאתר <http://www.dayan.org/iqtisadi>

For previous issues of *Iqtisadi*, go to our website, <http://www.dayan.org/iqtisadi-1>

To republish an article in its entirety or as a derivative work, you must attribute it to the author and the Moshe Dayan Center at Tel Aviv University, and include a reference and hyperlink to the original